

Prof. dr hab. Wiesław Theiss
Uniwersytet Warszawski
Akademia Pedagogiki Specjalnej w Warszawie
Prof. emeryt.

Recenzja

dorobku naukowego dr Doroty Grabowskiej-Pieńkosz w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego

1.

Przedmiotem naukowych zainteresowań i prac badawczych Pani dr Doroty Grabowskiej-Pieńkosz są wybrane zagadnienia z pola badań nad historią pedagogiki i wychowania. Habilitantka ma w tym kierunku odpowiednie, komplementarne wykształcenie. W zakresie pedagogiki legitymuje się stopniem licencjata (uzyskany w 2009 r.) oraz magisterium (2011 r., promotor prof. Władysława Szulakiewicza). Tak samo jest w zakresie nauk historycznych: posiada licencjat (2010 r.) oraz magisterium (2012 r., promotor prof. Zofia Waszkiewicz). Obydwa nurty prac badawczych symbolicznie i faktycznie łączy stopień doktora nauk społecznych, uzyskany przez dr D. Grabowską-Pieńkosz w 2015 r. na Wydziale Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (UMK) w Toruniu, na podstawie rozprawy *Nauczyciele szkół galicyjskich w literaturze pamiętnikarskiej. Studium z pedeutologii historycznej* (promotor prof. W. Szulakiewicz, recenzenci: prof. Stefania Walasek, prof. Witold Chmielewski). Zarówno praca magisterska z pedagogiki, jak i praca doktorska Habilitantki zostały wyróżnione i nagrodzone, m.in. I nagrodą w ogólnopolskim konkursie prac z historii edukacji im. Prof. Czesława Majora (2016 r.).

Od 1 IV 2016 r. aż do chwili obecnej dr D. Grabowska-Pieńkosz jest zatrudniona na etacie adiunkta w Instytucie nauk Pedagogicznych Wydziału Filozofii i Nauk Społecznych UMK. Praca dydaktyczna Habilitantki obejmuje szeroki zakres tematów i, co ważne, ściśle łączy się z Jej specjalizacją naukową. Poza prowadzeniem zajęć wynikających z zunifikowanego programu kształcenia (podstaw dydaktycznych), jak np. *Historia wychowania*, *Teoria wychowania*, *Pedagogika* czy *Badania historyczne w pedagogice*, realizuje własne projekty (przedmioty) dydaktyczne, jak m.in.: *Pedagogika zabawy*, *Zabawy badawcze w przedszkolu i szkole*, *Historia pracy socjalnej*. Przygotowała i zrealizowała także następujące zajęcia: fakultet *Zabawy i zabawki w edukacji dzieci*; prowadzi ogólnouniwersytecki wykład pt. *Opieka i wychowanie dziecka na przestrzeni dziejów* (od 2022 r.), proseminaria oraz

seminaria z zakresu historii wychowania i badań pedagogiczno-biograficznych. Jest promotorką 35 prac licencjackich z pedagogiki.

Dr D. Grabowska-Pieńkosz łączy obowiązki dydaktyczne i badania naukowe – o których w dalszej kolejności – z aktywnością organizacyjną w Uniwersytecie M. Kopernika. Była m.in. członkinią Komisji ds. Kształcenia na Wydziale Nauk Pedagogicznych UMK (2016-2019) oraz Zespołu ds. programu kształcenia na kierunku pedagogika na Wydziale Filozofii i Nauk Społecznych UMK (od 2020 r. – obecnie). Uczestniczyła w różnych szkoleniach i kursach, jak m.in. *Podniesienie kompetencji kadry dydaktycznej UMK* (2018 r.), *Doskonałość dydaktyczna uczelni* (2022/23 r.).

Odrębnym polem aktywności dr D. Grabowskiej-Pieńkosz jest działalność w zakresie popularyzacji nauki, a także – jest to wymóg formalny, w swoim czasie administracyjnie narzucony - współpraca z sektorem społecznym i gospodarczym. Wysoko oceniam aktywny i inspirujący udział Habilitantki m.in. w Toruńskim Festiwalu Nauki i Sztuki (2015-2023), a także przeprowadzenie cyklu spotkań popularyzujących dzieje i dorobek naukowy toruńskich pedagogów, jak i – co może szczególnie cenne – zrealizowanie konkursów i projektów dla młodzieży szkół średnich, obejmujących zagadnienia m.in. praw dziecka, edukacji obywatelskiej, elementów historii II wojny światowej oraz dziedzictwa kulturowego Torunia. Ponadto Habilitantka jest zaangażowana w różnego rodzaju formy działalności Stowarzyszenia Absolwentów UMK, gdzie zrealizowała kilka cennych inicjatyw na rzecz edukacyjnego wsparcia osób w wieku emerytalnym. Wymienione, a także pominięte tu drobniejsze działania o charakterze edukacyjno-kulturalnym realizowane przez Habilitantkę przypominają czym jest klasyczna, zawsze dla życia akademickiego ważna zasada prowadzenia „edukacji poza murami (szkolnymi/universyteckimi)”.

Szczegółowy wykaz zasygnalizowanych aktywności dydaktycznych oraz kulturalno-społecznych dr D. Grabowska-Pieńkosz przedstawiła w dobrze przygotowanym *Autoreferacie* (s. 1, 19-22). Analiza tych danych pozwala zasadnie stwierdzić, że Habilitantka jest poszukującym i kreatywnym nauczycielem akademickim. Udanie wypełnia zadania dydaktyczne, stale doskonali swój warsztat uniwersyteckiego wykładowcy, a także angażuje się w prace wydziałowe oraz w szersze życie uczelni i środowiska lokalnego. Są to ważne wartości zawodowo-osobowe, których wymaga się od kandydatów do samodzielnej pracy naukowo-dydaktycznej.

2.

Dorobek publikacyjny dr Doroty Grabowskiej-Pieńkosz, obejmujący rozmaite pod względem formy i treści opracowania, mieści się w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika, w polu historii wychowania.

Po uzyskaniu stopnia doktora, a więc po roku 2015 Kandydatka opublikowała:

- 2 monografie autorskie: *Towarzystwo Pedagogiczne (1868-1921): założenia ideowe – przemiany organizacyjne i programowe – główne kierunki prac oświatowych* (Toruń 2023, Wydawnictwo UMK, ss. 477); *Zapisani w pamięci. Nauczyciele zaboru austriackiego w literaturze pamiętnikarskiej* (Toruń 2016, Wydawnictwo UMK, ss. 382),
- 2 monografie współautorskie: (współautorka J. Falkowska) *Historia wychowania na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika* (Toruń 2018, Fundacja Societas et Ius, ss. 154); (współautorzy W. Szulakiewicz, J. Falkowska) *Z myślą o Niepodległej. Polska myśl pedagogiczna przełomu XIX/XX wieku i okresu międzywojennego* (Toruń 2019, Wydawnictwo UMK, ss. 217),
- 13 rozdziałów zamieszczonych w monografiach zbiorowych, opublikowanych m.in. przez Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Łódzki, Akademię Pedagogiki Specjalnej w Warszawie; rozdział pt. „Dzwonek Częstochowski”: *pismo miesięczne, ilustrowane...* w istocie jest adnotowaną bibliografią zawartości tego czasopisma,
- 9 artykułów opublikowanych w czasopismach (m.in. w: „Studia Historyczne”, „Społeczeństwo i Rodzina”, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”),
- 15 biogramów, opublikowanych w: *Działaczki i działacze oświatowi w Królestwie Polskim u progu niepodległości. Słownik biograficzny*, red. A. Bołdyrew, A. Wałęga, t. 1-2, Łódź 2023, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego
- 7 sprawozdań (m.in. w: „Studia Paedagogica Ignatiana”, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”),
- 7 recenzji (m.in. w: „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”),

Ponadto w druku znajduje się współautorskie wydawnictwo źródłowe (współautorzy A. Bołdyrew, J. Falkowska) *Edukacja, oświata i opieka i wychowanie w procesie modernizacji społecznej w Królestwie Polskim i na Kresach w zaborze rosyjskim. Wybór publicystyki społecznej z lat 1905-1918, t. II 1914-1918* (Piotrków Trybunalski, wydawnictwo?),

Oprócz wymienionych publikacji dr D. Grabowska-Pieńkosz jest autorką 4 rozdziałów w monografiach naukowych, opublikowanych przed uzyskaniem stopnia doktora.

Ogólny obraz dorobku publikacyjnego Habilitantki w świetle przedstawionych danych za lata 2015-2023/24 przedstawia się następująco: autorskie monografie: 2, współautorskie

monografie: 2, rozdziały w monografiach naukowych: 13, artykuły w czasopismach: 9, sprawozdania, 7, recenzje: 7. W ujęciu statystycznym przytoczone dane sprowadzają się do następujących wskaźników: sumaryczna punktacja MNiSW 1109, ogólna liczba cytowań w Google Scholar (przez *Publish or Perish*) - 28, Indeks Hirscha – 3.

Innego rodzaju ważne doświadczenia związane z warsztatem naukowym i praktyką publikacyjną Habilitantka zdobywa pełniąc funkcję sekretarza periodyku naukowego „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Pedagogika” (od 2016 r. do chwili obecnej). Była redaktorem tematycznym t. 45, nr 1 tego czasopisma, wydanego w 2023 r.

Zróżnicowana forma publikacji dr D. Grabowskiej-Pieńkosz obejmuje monografie, , artykuły, wydawnictwo źródłowe, recenzje i sprawozdania. Większość monografii ukazała się w wydawnictwach uczelnianych, co niekiedy może ograniczać dostęp do tych książek. Podobnie jest z uczelnianymi periodykami, w których Habilitantka zamieszcza swoje artykuły – mają one wąski zasięg odbiorców. Bardzo dobrze natomiast stało się, że kilka tekstów Habilitantka ogłosiła drukiem w „Przeglądzie Historyczno-Oświatowym”, najbardziej znanym, prestiżowym polskim czasopiśmie naukowym z zakresu historii wychowania i oświaty. Brak publikacji wydanych zagranicą. Wydaje się, że dr Grabowska-Pieńkosz jak dotąd nie wykorzystwała swoich wcale szerokich kontaktów międzynarodowych dla prezentacji wyników własnych prac badawczych w europejskim obiegu naukowym.

3.

Dr D. Grabowska-Pieńkosz jest aktywnie obecna w życiu naukowym w kraju, czego dobrym wskaźnikiem jest m.in. uczestnictwo w sympozjach, konferencjach i seminariach naukowych. Ogółem wzięła udział w 35 konferencjach naukowych, w tym w 18 po doktoracie; jedna z tych konferencji miał charakter międzynarodowy (Uniwersytet Wrocławski, 2018 r.). W każdym przypadku przedstawiła referat lub sprawozdanie z badań. Brała także udział w komitetach organizacyjnych 8 konferencji (w tym 3 po doktoracie), organizowanych przez macierzysty Uniwersytet Habilitantki (lata 2016-2017). Widoczny jest brak udziału w konferencjach zagranicznych.

Do innych ważnych form aktywności naukowej dr D. Grabowskiej-Pieńkosz zalicza się udział w pracach zespołów badawczych, realizujących projekty finansowane w drodze konkursów i grantów. I tak: po uzyskaniu stopnia doktora Habilitantka otrzymała 3 indywidualne granty na badania naukowe, przyznane przez Wydział Nauk Pedagogicznych UMK (lata 2016-2018); w latach 2019-2023 była członkinią zespołu realizującego grant naukowy Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki przez Uniwersytet Łódzki. Trzy

wnioski złożone przez Habilitantkę do Narodowego Centrum Nauki nie uzyskały finansowania. Podobnie stało się w przypadku aplikowania o stypendium umożliwiające pobyt badawczy w Uniwersytecie Iwana Franki we Lwowie.

Ważne miejsce w aktywności naukowej dr D. Grabowskiej-Pieńkosz zajmują stypendia i staże zagraniczne, bez których niemożliwa byłaby realizacja podejmowanych zadań, a finalnie przygotowanie kilku wymienionych wyżej opracowań. W 2017 r. odbyła wizytę studialną w Wilnie, gdzie prowadziła kwerendy w miejscowych państwowych archiwach oraz Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego. W podobnym celu w 2019 r. przebywała we Lwowie, prowadząc tam prace badawcze w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy. Kolejny wyjazd badawczy do Wilna zrealizowała w 2023 r. Przeprowadzone badania archiwalne przyniosły wartościowe wyniki, zaowocowały również nawiązaniem kontaktów naukowych z ukraińskimi badaczami: prof. Oksaną Melanchuk-Rybak oraz prof. Dmytro Hersiukiem. Wyjazdy te i badania były możliwe dzięki grantom otrzymanym z Polskiej Akademii Umiejętności.

Dr D. Grabowska-Pieńkosz jest członkinią Toruńskiego Koła Towarzystwa Historii (od 2015 r., pełni funkcję sekretarza Koła), Towarzystwa Historii Edukacji (od 2015 r.) oraz Zespołu Historii Wychowania przy Komitecie Nauk Pedagogicznych PAN (od 2016 r.).

4.

Zainteresowania i prace badawcze dr D. Grabowskiej-Pieńkosz plasują się w obszarze historii myśli pedagogicznej i wychowania. Habilitantka wyróżnia aż sześć odrębnych zakresów swoich prac, o czym szczegółowo pisze w *Autoreferacie* (s. 1-16). W kolejności przyjętej w wymienionym dokumencie i zgodnie z zastosowanym przez Autorkę nazewnictwem są to następujące zakresy studiów i odpowiadające im grupy publikacji: 1. „Towarzystwa pedagogiczne na ziemiach polskich”, 2. „Pedeutologia historyczna”, 3. „Historia myśli pedagogicznej”, 4. „Biografistyka pedagogiczna”, 5. „Historia wychowania jako przedmiot badań i nauczania”, 6. „Źródła w badaniach historyczno-oświatowych”.

Dr D. Grabowska-Pieńkosz bada zasygnalizowaną problematykę w różnych perspektywach czasowych i różnych ujęciach przedmiotowo-tematycznych. Są to studia skierowane na fakty i wydarzenia z drugiej połowy XIX w., okres II RP, jak i na lata współczesne; są analizy życia i działalności pojedynczych osób, jak i funkcjonowania środowisk i grup działaczy oświatowych; są – wreszcie – opracowania mówiące o pracy różnych instytucji społecznych, widzianych w perspektywie historycznej oraz współczesnej, ogólnospołecznej oraz uniwersyteckiej, prywatnej oraz publicznej *etc.* Nie ma w tym szerokim

wachlarzu zainteresowań i opracowań przypadkowości; jest to struktura spójna i konsekwentna. Prace te wyraźnie wzbogacają obraz rzeczywistości kulturowej i społecznej, powstałej i rozwijanej przez nauczycielstwo w różnych epokach historycznych naszego kraju.

Ad 1) Polskie towarzystwa pedagogiczne funkcjonujące w czasach zaborów pełniły wiele ważnych ról. Były nośnikiem idei narodowych, źródłem kultury i języka, motywatorem do działań na rzecz odzyskania niepodległości. Wśród nich szczególną rolę odgrywały organizacje utworzone i prowadzone przez nauczycieli czy też duchownych, których wysoki poziom poczucia narodowego szedł w parze z moralnym obowiązkiem odpowiedzialności za kraj.

Nie dziwi więc zainteresowanie, by nie powiedzieć pasja dr D. Grabowskiej-Pieńkosz w odkrywaniu zapomnianych, a także wartościowych kart historii jednego z takich stowarzyszeń, przedstawionych w książce pt. *Towarzystwo Pedagogiczne (1868-1921)...* (2023). Ta, jak można sądzić, najważniejsza dotąd monografia Habilitantki zostanie omówiona w dalszej kolejności tej recenzji (pkt 5).

W kilku drobniejszych tekstach Habilitantka omawia wybrane zadania i pola działalności Towarzystwa Pedagogicznego. Dużą wartość poznawczą mają zwłaszcza dwa artykuły: *Problematyka edukacyjna dziecka w programie działalności Towarzystwa Pedagogicznego (2017)* oraz *Towarzystwo Pedagogiczne (1868-1921) wobec edukacji kobiet w zaborze austriackim...* (2019) (pełny wykaz tych tekstów i ich opis bibliograficzny w: *Autoreferat*, s. 9). Jest w nich mowa o postępowych działaniach szkolno-oświatowych, jakie Towarzystwo podejmowało pod koniec XIX w. w zaborze austriackim. Należał do nich projekt szkoły ludowej, a także – w innym nieco wymiarze – działania na rzecz edukacji dla dziewcząt i kobiet. Pierwsze rozwiązanie włączało do programu szkolnego nauczanie różnych zajęć praktycznych, które miały uczyć „racjonalnie pracować i należyście wyzyskiwać skarby ziemi”. W drugim przypadku szło o działania Towarzystwa na rzecz umożliwienia kobietom dostępu do edukacji na poziomie podstawowym oraz upowszechnianie w różnych formach pracy pozaszkolnej, jak np. odczyty i wykłady popularnonaukowe. Tak oto współczesny krytyczny dyskurs, jaki toczy się wokół zagadnień egalitaryzacji edukacji, w tym zwłaszcza dostępu kobiet do wykształcenia, zyskuje kolejne historyczne zasilenie. Zasygnalizowane prace, poza wartością dokumentalną oraz edukacyjną, są wzorowe od strony warsztatowej.

Ad 2) Uprawiana przez Habilitantkę pedeutologia historyczna, rozumiana jako nurt badań nad historią wychowania, skupiony na problematyce działalności nauczycielstwa, przynosi monografię *Zapisani w pamięci. Nauczyciele zaboru austriackiego w literaturze pamiętnikarskiej* (2016) oraz kilka odrębnych artykułów. Jak podkreśla Autorka, jest to ważna

część Jej dorobku naukowego. Książka ta, przygotowana na podstawie rozprawy doktorskiej, jest zbiorowym portretem nauczycielstwa galicyjskiego drugiej połowy XIX w. Opiera się na szerokim wyborze dokumentów osobistych nauczycieli, głównie pamiętników. Ten typ dokumentów dr D. Grabowska-Pieńkosz konsekwentnie nazywa ego-dokumentami, zrywając w ten sposób z wieloletnią tradycją polskich i europejskich badań na tym polu.

Habilitantka w omawianej monografii z dużym znanstwem dokonała przeglądu podstawowych typów i rodzajów dokumentów osobistych i ich zastosowania w naukach społecznych – od socjologii, poprzez po historię, po pedagogikę (r. I, r. II). Dziwi jednak brak odniesienia do twórcy uniwersalnej metody badania dokumentów osobistych, jakim był znany na całym świecie Florian Znaniecki. Wzmianka o tym uczonym, oparta na cytacie z tekstu Jana Szczepańskiego, jest dalece niewystarczająca (s. 55-56), a nieobecność w bibliografii recenzowanej książki dzieła F. Znanieckiego i Williama I. Thomasa *Chłop polski w Europie i Ameryce* (1920-1922) – dyskusyjna. Bardzo dobre natomiast są subtelne analizy postaw etycznych, patriotycznych i religijnych nauczycieli (r. III).

Ad 3) Wśród publikacji dr D. Grabowskiej-Pieńkosz dotyczących historii myśli pedagogicznej na plan pierwszy wysuwa się monografia zbiorowa *Z myślą o niepodległej. Polska myśl pedagogiczna przełomu XIX i XX wieku i okresu międzywojennego* (współautorzy: W. Szulakiewicz, J. Falkowska). W książce tej zamieszczone są trzy rozdziały autorstwa Habilitantki. Zostały w nich omówione sylwetki Natalii Cicimirskiej (r. VI), Stefanii Marciszewskiej-Posadzowej (r. III) oraz Jana Korneckiego (r. VII). Wbrew temu, co Autorka napisała w *Autoreferacie* (s. 11) dwie pierwsze z wymienionych osób nie są – z całym szacunkiem – „zasłużone dla teorii (...) pedagogicznej”. Zapewne jednak wniosły one, jak twierdzi Autorka, określony wkład do praktyki wychowania i nauczania. Zgodzić się trzeba także ze stwierdzeniem, że „dotychczas w historiografii poświęcono [tym osobom – W.T.] zbyt mało uwagi” (j. w.). Tak w istocie jest, ale czy ta opinia może dotyczyć także J. Korneckiego? Wprawdzie nie znalazł on miejsca w np. *Nowym słowniku pedagogicznym* pod red. Wincentego Okonia (wyd. IV, 2004) czy też w *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku* pod red. Tadeusza Pilcha (t. I-VII, 2003-2010), ale jego działalność oświatowa i społeczna, jak zresztą odnotowuje sama Habilitantka, została omówiona przez Marię Żmichrowską (1994) oraz Grzegorza Michalskiego (2018).

Niezależnie od zasygnalizowanych wątpliwości – w książce tej brak wstępu, w którym można by ewentualnie przedstawić dotychczasowy stan badań w podjętym zakresie – wymienione studia prezentują wysoki poziom naukowy, są zbudowane na solidnych podstawach źródłowych, wnoszą nowe oświetlenie do problematyki wychowania

przedszkolnego i pedagogiki opiekuńczej (S. Marciszewska-Posadzowa), edukacji przedszkolnej (N. Cicimirska) oraz organizacji szkolnictwa w II RP oraz wychowania narodowego (J. Kornecki). To ostatnie z wymienionych zagadnienie dr D. Grabowska-Pieńkosz przedstawiła także w osobnym, bardzo dobrym tekście pt. *Koncepcja „wychowania publicznego narodu” Jana Korneckiego... (2019).*

Ad 4) Dr M. Grabowska-Pieńkosz otwiera kolejny obszar swoich prac badawczych – problematykę biografistyki pedagogicznej - zmieniając ogólnospołeczną i strukturalno-funkcjonalną optykę prowadzonych studiów - na perspektywę indywidualną i mikrohistoryczną. Choć w dużym stopniu jest to przejście umowne, to jednak pociąga za sobą potrzebę przeakcentowania w obszarze stosowanej teorii i metodologii. Habilitantka, jak przystało na zaawansowaną badaczkę w obszarze historii wychowania, nie ma w tym zakresie żadnych problemów. Świadczy o tym seria tekstów ukazujących jednostkę jako (współ)twórcę i obserwatora zdarzeń i procesów historyczno-społecznych”. Część z nich przedstawia osobę, jej życie i działalność, w związku z szerszymi zjawiskami społecznymi.

Do tej grupy publikacji należą teksty poświęcone życiu i działalności Ernesta Kriecka, Stanisława Pigonia oraz Mieczysława Opalki. Dwóch pierwszych nie trzeba przedstawiać, ich działalność została omówiona w licznych opracowaniach. Mniej znany jest M. Opalka, chociaż jego bogata działalność, praca pedagogiczna, literacka i dziennikarska, a także udział w pracach obozu niepodległościowego Józefa Piłsudskiego, również została niejednokrotnie opisana. Jednakże Habilitantka, sięgając po materiały autobiograficzne pozostawione przez M. Opalka, zarysowuje nowy portret swojego Bohatera jako wielkiego patrioty, zaangażowanego w wychowanie narodowe nauczyciela i wychowawcy. Aktywność każdej z wymienionych postaci została wielostronnie zbadana, analizowana i opisana, a wiedza ta - sumarycznie biorąc – jest ważnym wkładem do historii wychowania, zarówno historii nauczycielstwa, jak i praktyki wychowawczo-społecznej okresu przed- i po 1918 r.

Druga część recenzowanych publikacji to biogramy i życiorysy mające formę haseł słownikowych, które – od razu trzeba to powiedzieć – mieszczą się w najwyższej klasie tego typu publikacji. Teksty te są zamieszczone w pracy zbiorowej (red. Aneta Bołdyrew, Agnieszka Wałęga) *Działaczki i działacze oświatowi w Królestwie Polskim u progu niepodległości. Słownik biograficzny* (t. 1-2, 2023). Spośród 15 biogramów część dotyczy ludzi znanych, często obecnych w dotychczasowych opracowaniach (m.in. Jadwiga Dziubińska, Kazimierz Jeżewski, Stanisław Karpowicz), część zaś to osoby wywołane z zapomnienia, z jakichś względów pominięte czy zapomniane – skromni nauczyciele działacze, oświatowcy, urzędnicy (m.in. Zygmunt Gąsiorowski, Emilian Konopczyński, Włodzimiera Rymarkiewiczowa, Helena

Kuczalska-Prawdzcic). Każde z tych haseł-biogramów jest opracowane w sposób wzorowy; zawiera bibliografię przedmiotową i podmiotową, a obok źródeł drukowanych odwołuje się do materiałów archiwalnych. Wymienione i inne biogramy są ważną częścią wspomnianego słownika, a także znacząco wzbogacają naukowy dorobek Habilitantki.

Ad 5) W kilku zgłoszonych do oceny publikacjach dr D. Grabowska-Pieńkosz konsekwentnie rozwija i pogłębia badania nad historią wychowania, ujmowaną jako przedmiot uniwersyteckiego nauczania. Prace te obejmują dwie główne strony zagadnienia: instytucjonalny rozwój tej dyscypliny oraz metodykę i metodologię historii wychowania. Większość tych tekstów dotyczy rodzimego środowiska naukowego Habilitantki, tj. powstałej w 2013 r. Katedry Historii Myśli Pedagogicznej. O początkach dynamice, zmianach personalnych i formalnych Katedry jest mowa w książce opublikowanej przez Habilitantkę wraz z Joanną Falkowską pt. *Historia wychowania na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika* (2018). Przywołani są w tej pracy zarówno dawni, jak i współcześni twórcy Katedry i badacze historii wychowania – od Kazimierza Sośnickiego do Władysławy Szulakiewicz. Z jednej strony to ciekawe i ważne studium opiera się na gruntownej kwerendzie archiwalnej, z drugiej – wspomnieniach osób zatrudnionych w Katedrze w różnych fazach jej rozwoju. Książka pełni ważną funkcję dokumentacyjną, integracyjną, podnosi też poziom identyfikacji toruńskich badaczy z miejscem oraz tradycją uprawianej dyscypliny.

Dr D. Grabowska-Pieńkosz rozwija niektóre szczegółowe zagadnienia podjęte w przedstawionej książce także w odrębnych opracowaniach. Są to prezentujące co najmniej dobry poziom naukowy następujące artykuły: *Historia wychowania w twórczości i działalności dydaktycznej Jadwigi Lechickiej (1895-1965) w okresie toruńskim* (2022), (współautorka J. Falkowska) *Współczesne tendencje w nauczaniu historii wychowania w wybranych ośrodkach akademickich* (2020), a także w wcześniej opublikowany artykuł *Myśl pedagogiczna w badaniach naukowych toruńskich historyków wychowania* (2017).

Przedstawione opracowania są ważną częścią dorobku naukowego Habilitantki, odsłaniają i potwierdzają Jej rozległe zainteresowania, pasje naukowe i szeroką erudycję, a traktowane jako pewna całość, poszerzają i wzbogacają dotychczasowy obraz krajowej historii wychowania jako dyscypliny akademickiej.

Ad 6) Dr D. Grabowska-Pieńkosz traktuje problematykę źródeł w badaniach historyczno-oświatowych za odrębną ścieżkę (pole) swoich badań (*Autoreferat*, s. 15). Czy słusznie? – rzecz do dyskusji. Główne jak się wydaje wyniki tych poszukiwań opublikowała w r. I i II wspomnianej już książki *Zapisani w pamięci. Nauczyciele zaboru austriackiego w*

literaturze pamiętnikarskiej. Była o tym już mowa, wraz z oceną tych fragmentów monografii, we wcześniejszej części prezentowanych uwag (zob. ad) 2).

O źródłach naukowych i ich wykorzystaniu w konkretnych projektach badawczych Habilitantki jest mowa także w następujących publikacjach: *Wartość literatury pamiętnikarskiej w badaniach pedeutologii historycznej* (2015), opisach bibliograficznych „Gazety Świątecznej” z okresu 1905-1915 oraz czasopisma „Dzwonek Częstochowski” z lat 1905-1918, obydwa zamieszczone w książce zbiorowej (red. R. Bednarz-Grzybek, A. Bołdyrew, M.M. Kacprzak), *Edukacja i wychowanie dzieci i młodzieży w czasopiśmiennictwie społeczno-kulturalnym Królestwa Polskiego 1905-1918. Bibliografia adnotowana, cz. I* (2023). Trzeba docenić te opracowania, są wartościowe – powie to każdy, kto chociaż raz analizował roczniki dawnej prasy; fachowa bibliografia jest destylatem ich zawartości, ułatwia orientację, pozwala oszczędzić czas badacza. A w przypadku ocenianego dorobku naukowego – jest kolejnym świadectwem zaawansowanego warsztatu badawczego Habilitantki.

5.

Monografia autorstwa dr D. Grabowskiej-Pieńkosz pt. *Towarzystwo Pedagogiczne (1868-1921). Założenia ideowe – przemiany organizacyjno-programowe – główne kierunki prac oświatowych* (2023) jest niczym klamra, która częściowo podsumowuje i zamyka dotychczasowe badania Kandydatki nad oświatą w Galicji.

Ta pokaźna objętościowo książka (s. 478) składa się z sześciu merytorycznie i logicznie uzasadnionych rozdziałów, które dotyczą następujących zagadnień: powstanie, rozwój, założyciele i czołowi działacze Towarzystwa (r. I-II), prace Towarzystwa na rzecz rozwoju szkolnictwa (r. III), udział Towarzystwa w obronie interesów zawodowych nauczycielstwa (r. IV), prace Towarzystwa na rzecz popularyzacji nauki (r. V), rola Towarzystwa w rozwoju wychowania pozaszkolnego. Całość poprzedza *Wstęp*, a zamyka *Zakończenie* oraz *Bibliografia*. W *Aneksie*, składającym się z dwóch części, zamieszczono wybór fotografii i dokumentów oraz biogramy zasłużonych członków Towarzystwa. Ważnym uzupełnieniem publikacji jest indeks nazwisk.

Od strony naukowej monografia posiada dużą wartość poznawczą i dokumentacyjną, od strony metodologicznej może być (jest) wzorem dojrzałej, zaawansowanej procedury badań historyczno-oświatowych, łączącej różne perspektywy w ujmowaniu badanej instytucji. Krócej – jest to książka rzetelna i odkrywca. Wydobywa z odległej przeszłości fakty i zdarzenia, ludzi i ich działania, aktywność współtworzącą patriotyczne i narodowe, społeczno-kulturalne życie Polaków w zaborze austriackim.

Dr D. Grabowska-Pieńkosz bardzo dobrze poradziła sobie z postawionymi zadaniami. Monografia pełni funkcję odkrywczą, porządkująco-syntetyzującą, wyjaśniającą oraz opisową. Jest ważnym punktem na mapie życia społeczno-kulturalnego zaboru austriackiego Galicji od lat 60 XIX w. aż po rok 1918 i pierwsze lata II RP. Ukazuje powstanie i rozwój w tamtejszych warunkach zaborowych idei wychowania narodowo-patriotycznego i pracy „u podstaw”, przyjmowanej i ożywianej przez kręgi nauczycielskie, wsparte aktywnością wyższych warstw społecznych.

Oceniana monografia prezentuje bardzo dobry poziom. Jest udaną syntezą wiadomości dotyczących tytułowej instytucji. W większości dane te mają charakter źródłowy. Autorka przeprowadziła czasochłonną, systematyczną i kompletną kwerendę archiwalną, w tym w archiwach we Lwowie i Wilnie. I bardzo starannie, z wielką dbałością o szczegóły, a zarazem przejrzystości przeanalizowała te dane i zestawiała w swojej książce. Niekiedy jednak, jak np. w r. VI, kiedy jest mowa o działalności pozaszkolnej Towarzystwa, dbałość o detal przeradza się w drobiazgowość, fakty drugorzędne zaczynają dominować nad całością, sprawozdanie i opis góruje nad typologią.

Inaczej, wręcz odwrotnie, jest w przypadku charakterystyki ideowego oblicza badanego Towarzystwa. Strona aksjologiczna misji i programu tej instytucji została ukazana ogólnie i w sposób niepełny. Kryje się za ogólnymi sformułowaniami, mówiącymi o narodowym, patriotycznym, postępowym, religijnym (katolickim) *etc.* charakterze tej organizacji. Pośrednio o profilu ideowym Towarzystwa mówią postawy zaangażowanych osób – prezesów i innych pierwszoplanowych działaczy, przedstawicieli różnych opcji politycznych, głównie konserwatywnych. Po drugie, Reprezentatywną wykładnią stanowiska ideowego był, można przyjąć, potraktowany zdawkowo przez Habilitantkę, II Kongres Pedagogiczny, zorganizowany przez Towarzystwo we Lwowie w 1909 r. (s. 52). Doszło wtedy do starć pomiędzy przedstawicielami różnych opcji politycznych.

Określone pytania powstają także wtedy, gdy w książce Habilitantki jest mowa o reformowaniu szkolnictwa elementarnego, co należało do ważnych zadań Towarzystwa (r. III). Wydaje się, że problem ten wybrzmiałby jeszcze lepiej, gdyby uwzględnić szerszy kontekst społeczny. Towarzystwo było organizmem skomplikowanym i zmiennym, o bogatych i różnorodnych treściach – pedagogicznych, psychologicznych, religijnych, prawnych *etc.* A działalność ta w określonym stopniu zależała od istniejących warunków politycznych, gospodarczych, dominującej ideologii i przyjmowanego światopoglądu. Wysiłki Towarzystwa w dążeniu do poprawy sytuacji szkolnej dziecka przebiegały w szczególnie trudnych warunkach ekonomicznych i kulturowych, powszechnie określanych jako „nędza galicyjska”

(St. Szczepanowski, 1888). Autorka, owszem, wypowiada się na ten temat w kilku miejscach r. III, ale nic nie mówi o ogólnym poziomie galicyjskiej edukacji przełomu XIX/XX w. Przypominając: w 1880 r. liczba analfabetów w Galicji wynosiła 81%, w 1900 – 64%, w 1910 – 50%. W tym kontekście też pojawiają się pytania o szkolnictwo ukraińskie i żydowskie w Galicji – czy Towarzystwo Pedagogiczne zajmowało w tej mierze jakieś stanowisko?

W próbie odpowiedzi na pytanie o wkład ocenianej monografii dr D. Grabowskiej-Pieńkosz do literatury przedmiotu, kierując się przy tym kryterium nowości i oryginalności oraz znaczenia, można stwierdzić, iż opracowanie to – po pierwsze – znacząco pogłębia wiedzę o społeczno-patriotycznym ruchu, organizowanym przez kręgi oświatowe w zaborze austriackim (do 1918 r.), a tą drogą podnoszeniu poziomu kultury i edukacji; po drugie – wzbogaca i rozwija wiedzę o początkach zawodowego ruchu nauczycielskiego i o znaczeniu roli, jaką w tej mierze odegrało Towarzystwo Pedagogiczne.

Konkluzja

Pani dr Dorota Grabowska-Pieńkosz, zajmując się pracą naukową w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogiki, specjalizuje się w zakresie historii wychowania i myśli pedagogicznej. Prace te dotyczą głównie historii stowarzyszeń pedagogicznych w zaborze austriackim (od lat 60 XIX w. do 1918 r.) i w początkach II Rzeczypospolitej, problematyki nauczyciela i zawodowego ruchu nauczycielskiego (pedeutologii historycznej) oraz historii wychowania jako naukowo-dydaktyczne pole pracy akademickiej. Prowadzi także badania biograficzne (biografistyka pedagogiczna) oraz nad tematyką dokumentów osobistych (ego-dokumenty) i ich rolą w badaniach nauk społecznych, zwłaszcza historii wychowania. Na każdym z wymienionych pól badawczych uzyskuje dobre i bardzo dobre wyniki. Oceny tej nie osłabiają zgłoszone tu krytyczne i polemiczne uwagi.

Dr D. Grabowska-Pieńkosz udanie łączy pracę badawczą z rolą nauczyciela akademickiego; inicjuje i prowadzi także różne wartościowe działania popularno-naukowe w tzw. otoczeniu społecznym. Jest badaczką ambitną, systematyczną i konsekwentną. Dysponuje bardzo dobrym warsztatem badań historyczno-pedagogicznych, którym posługuje się wzorowo.

Wielokierunkowe prace naukowe dr D. Grabowskiej-Pieńkosz tworzą określoną, ciekawą poznawczo, konsekwentną koncepcję ujmowania i badania historii pedagogiki i wychowania. Na planie pierwszym tej całości znajdują się ludzie: nauczyciele, wychowawcy, działacze społeczno-oświatowi, twórcy kultury, niekiedy nawet bojownicy walczący o „sprawę polską” w czasach zaborów, a także naukowcy, a wśród nich, obok

postaci historycznych, współcześni badacze uniwersyteccy. Wielu z nich, co bardzo ważne, zostało wydobytych z zapomnienia, a ich idee i działania wprowadzone do „dzisiaj”, do współczesnej wiedzy pedagogicznej. Niejako w drugim, szerszym kręgu tego stanowiska znajdują się różnego rodzaju instytucje, jak np.: towarzystwa oświatowe, organizacje społeczne, szkoły, zakłady opiekuńcze, partie polityczne. Tu Habilitantka odsłania wymiary „żywej pracy” społeczno-oświatowej, jej cele i formy realizacji, a także osiągnięte rezultaty. W trzecim – wreszcie – kręgu referowanego i ocenianego dorobku naukowego jest obecna ustrukturyzowana i bogato udokumentowana wiedza o warunkach społeczno-politycznych, w których wspomnianym ludziom i instytucjom przyszło działać. Okoliczności te, jak dowodnie wykazuje dr D. Grabowska-Pieńkosz, niekiedy miały przemożny, pozytywny i negatywny, wpływ na kształt i treść pedagogicznych, wychowawczych i kulturalnych wysiłków.

W świetle przytoczonych uwag i ocen stwierdzam, iż ogół rezultatów badawczych dr Doroty Grabowskiej-Pieńkosz, na czele z monografią *Towarzystwo Pedagogiczne (1868-1921). Założenia ideowe – przemiany organizacyjne i programowe – główne kierunki prac oświatowych* (wyd. 2023), stanowi znaczący wkład w rozwój wiedzy o historii pedagogiki, wychowania oraz nauczycielstwa, głównie czasu zaboru austriackiego oraz II RP; przynosi wiele nowych, zweryfikowanych ustaleń, otwiera nowe horyzonty poznania, wyznacza nowe kierunki badań.

W konkluzji stwierdzam, iż Pani dr Dorota Grabowska-Pieńkosz spełnia wszelkie przesłanki, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego, toteż jednoznacznie wniosek ten popieram.

Wiesław Theiss

Warszawa, 14 maja 2024 roku